

V prelomovom desaťročí (česko) slovenských dejín 1938 – 1948

Príspevky z odborných
seminárov v rokoch
2014 – 2017

u.

fond
na podporu
umenia

NÁZOV	V prelomovom desaťročí (česko)slovenských dejín 1938 - 1948. Príspevky z odborných seminárov v rokoch 2014 - 2017.
YDALO	Ľubovnianske múzeum - hrad v Starej Ľubovni, 2018
EDITOR	Dalibor Mikulík, riaditeľ múzea
ZOSTAVOVATELIA	Eduard Laincz, Adrián Drobňák
AUTORI	Matej Beránek, Adrián Drobňák, Stanislav Konečný, Martin Lacko, Eduard Laincz, Arne Mann, Milica Majeriková-Molitoris, Ľubomír Molitoris, Michal Murcko, Elena Vranovská
RECENZENT	Mgr. Martin Garek, PhD.
GRAFICKÁ ÚPRAVA	Marek Hrebík / www.marekhrebik.sk
PREKLADY	Jazyková škola Target, Stará Ľubovňa
JAZYKOVÉ KOREKTÚRY	PaedDr. Anna Ilečková
TLAČ	Tlačiareň P+M grafické štúdio, Turany
ISBN	978-80-89860-10-4
NÁKLAD	150 ks

Žiadna časť tejto publikácie nesmie byť bez predchádzajúceho súhlasu Ľubovnianskeho múzea - hrad rozmnožovaná, zverejňovaná a rozširovaná, a to ani v tlačenej, ani elektronickej podobe.

Publikáciu z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia. Publikácia prezentuje výlučne názor autorov a fond nezodpovedá za obsah publikácie.

TITULKA	Pohľad na mesto Stará Ľubovňa z juhovýchodu (40. roky 20. storočia) – Archív Ľubovnianskeho múzea – hradu v Starej Ľubovni
	Námestie v Starej Ľubovni v roku 1940 – Archív Ľubovnianskeho múzea – hradu v Starej Ľubovni
	Brigáda plk. Zolotara – Archív Muzea Okręgowego v Nowym Sączu
	Vojská 4. ukrajinského frontu – Archív Ľubovnianskeho múzea – hradu v Starej Ľubovni

4

Región Stará Ľubovňa počas 2. svetovej vojny v krásnej a odbornej literatúre

Elena Vranovská

Od skončenia druhej svetovej vojny vyšlo aj na Slovensku o tejto téme nespočetné množstvo štúdií, článkov, monografií i zborníkov, románov, poviedok i básní. Aj keď je táto tematika v slovenskej literatúre bohato zastúpená, diel, ktoré sa venujú udalostiam viac menej odohrávajúcim sa na území okresu Stará Ľubovňa, je pomerne málo, dá sa povedať, že sa dajú spočítať na prstoch jednej ruky.

Slovenskí autori zaoberajúci sa slovenskou historiografiou členia literatúru o odboji a SNP do niekoľkých období a toto členenie by sa dalo použiť aj na celú literatúru viažucu sa k rokom 1939 – 1945.

Jozef Jablonický rozdelil svoju knihu *Glosy o historiografii SNP*¹ do troch hlavných častí – Deformácia, Rehabilitácia, Normalizácia. Dopĺňajú ich Prológ a Z normalizácie do nových čias s podtitulom Namiesto doslovu. Karol Fremal vo svojej štúdii *Slovenské národné povstanie a slovenská historiografia po roku 1989*² člení túto literatúru do piatich období:

1. literatúra z rokov 1945 – 1948
2. literatúra z rokov 1949 – 1963
3. literatúra z rokov 1964 – 1969
4. literatúra z rokov 1970 – 1989
5. literatúra po roku 1989.

Literatúra z každého obdobia charakteristicky odráža spoločenskú situáciu, od opisu autentických zážitkov v prvom období cez polopravdy a ideologické deformácie v druhom období, cez tretie, pomerne objektívne obdobie, obdobie normalizácie až po literatúru, ktorá sa objavila po roku 1989, keď už nič nebráni objektívnemu pohľadu na spomínané historické udalosti, aj keď hlavne na začiatku deväťdesiatych rokov vychádzajú články výrazne poznamenané subjektívnym pohľadom autora: „Zamojským sa v roku 1944 podarilo uniknúť pred bolševikmi“ alebo používaním nepresných historických faktov: „... ale jeho posledný majiteľ Ján Zamojský s manželkou, pochádzajúcou zo španielskeho kráľovského rodu, nečakal na vojnové besnenie a ešte pred vypuknutím 2. svetovej vojny odišli natrvalo do manželkinej rodnej krajiny...“

Tejto periodizácii úplne zodpovedá charakter článkov venovaných obdobiu 2. sve-

1 JABLONICKÝ, Jozef. *Glosy o historiografii SNP: Zneužívanie a falšovanie dejín SNP*. Bratislava : NVK International, 1994, 153 s.

2 FREMAL, Karol. Slovenské národné povstanie a slovenská historiografia po roku 1989. In *Acta historica Neoseliensia*, 1999, roč. 2, č. 1, s. 26-37.

tovej vojny v regionálnej tlači, ktoré vychádzali najmä v období rôznych výročí. V tomto kontexte je možno výhodou regiónu, že sa na jeho území počas 2. svetovej vojny neodohrávali zásadné udalosti, a tak ako keby zostal na periférii záujmu historikov. Prvá práca, podávajúca celkový obraz o hospodárskych, spoločenských a politických pomeroch, vrátane priebehu protifašistického odboja v rokoch 1939 – 1945, z pera regionálneho historika Michala Murcka, vychádza až v roku 1993 pod názvom *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945*.³ Na publikáciu chronologicky nadväzuje *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1945 – 1948*.⁴ Spolu s publikáciou *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918 – 1938*⁵ podávajú zatiaľ najucelenejší pohľad nielen na obdobie druhej svetovej vojny v okrese Stará Ľubovňa, ale aj na hospodárske, politické a kultúrno-spoločenské podmienky pred druhou svetovou vojnou a bezprostredne po nej, napriek tomu, že pôvodne bola určená „len“ učiteľom ako faktografický materiál pri začleňovaní regionálnych dejín do vyučovania na základných a stredných školách.

Postaveniu národnostných menšín v období druhej svetovej vojny s dôrazom na Rusínov-Ukrajincov a na tragické osudy Židov v okrese Stará Ľubovňa Michal Murcko venuje materiál založený na rozsiahlom štúdiu materiálov z dobovej tlače i archívov v Starej Ľubovni, Levoči a Prešove, ktorý bol uverejnený v zborníku *Spíš v kontinuite času*.⁶

V roku 2004 vydal pri príležitosti 60. výročia vzniku Slovenského národného povstania Okresný výbor Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov brožúru *Cesta k mohylám nezarastie*.⁷ Publikácia pomerne podrobne mapuje protifašistický odboj v jednotlivých obciach okresu v rokoch 1939 – 1945 a ponúka množstvo historických dokumentov, fotografií i stručné informácie o osobnostiach, ktoré sa rôznou formou, či už ako príslušníci armády, partizáni, alebo ilegálni pracovníci aktívne podieľali na protifašistickom odboji.

Po roku 1990 vydali viaceré obce v okrese Stará Ľubovňa vlastné monografie, v ktorých sa obdobiu druhej svetovej vojny venujú v rôznom rozsahu. V roku 1990 vyšla útlá brožúrka o obci Hajtovka,⁸ v ktorej autor venuje tomuto obdobiu na stranách 19 – 21. Michal Kundľa v publikácii o Jakubanoch⁹ problematike venuje tiež dve strany (114 – 115). V monografii kúpeľnej obce Vyšné Ružbachy¹⁰ sa dočítame len toľko, že kúpele počas druhej svetovej vojny využívali na rekreovanie nemecké deti z ríše. Lesnica¹¹ sa venuje dejinám 2. svetovej vojny a činnosti partizánskych skupín na stranách 9 – 11. Obec Chmeľnica¹² sa spomínanému obdobiu venuje v dvoch „kapitolkách“. Prvou je opis udalostí z roka 1944

3 MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945*. Prešov : Metodické centrum, 1993, 140 s.

4 MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1945 – 1948* : (Hospodárske, spoločenské a politické pomery). Prešov : Podnik výpočtovej techniky Bratislava a.s., 1997, 89 s.

5 MURCKO, Michal. *Okres Stará Ľubovňa v rokoch 1918 – 1938*. Stará Ľubovňa : Ľubovnianske múzeum v Starej Ľubovni, 2012, 120 s.

6 MURCKO, Michal. Postavenie Rusínov-Ukrajincov a osudy Židov v okrese Stará Ľubovňa v rokoch 1938 – 1945. In ŠVORC, Peter (ed.). *Spíš v kontinuite času*. Prešov – Bratislava – Wien : Universum, 1995. s. 197-205.

7 STRENK, Mikuláš. *Cesta k mohylám nezarastie*. Stará Ľubovňa : Okresný výbor Slovenského zväzu protifašistických bojovníkov Stará Ľubovňa, 2004, 144 s.

8 MURCKO, Michal. *Hajtovka – 1427-1987*. Hajtovka : Miestny národný výbor, 1990, 127 s.

9 KUNDĽA, Michal. *Jakubany : včera a dnes*. Kežmarok : Vivit, 2004, 189 s.

10 POTOČNÁ, Eva. *Kúpeľná obec Vyšné Ružbachy*. Poprad : Nakladateľstvo Region Poprad Vyšné Ružbachy : Obecný úrad, 2007, s. 40.

11 SMETANA, Karol. *Lesnica*. Lesnica : Obecný úrad, b.r, 32 s.

12 KAŇOVÁ, Ľudmila. *Chmeľnica – Hopgarten*. Chmeľnica : Obecný úrad, 2000, s. 14-16.

z farskej kroniky – dozvedáme sa tu jednak o páde ruského lietadla medzi „Hobgartom“ a Matysovou, o odpore miestnych obyvateľov proti evakuácii a o ich stretoch s partizánmi. V porovnaní s ostatnými monografiami najviac informácií o období rokov 1939 – 1945 nájdeme v publikáciách Malý Lipník,¹³ Hniezdne,¹⁴ Plaveč,¹⁵ Nová Ľubovňa,¹⁶ Kremná,¹⁷ Ľubotín¹⁸ a Jarabina.¹⁹

Zaujímavým a pomerne ľahko dostupným dokumentom je správa predsedu MNV (nečitateľný podpis) v Starej Ľubovni z 20. októbra 1945 *Ilegalita a povstanie v Starej Ľubovni*,²⁰ v ktorej stručne popisuje zásadné udalosti protifašistického odboja v meste i najbližšom okolí.

Osudy Židov a partizánov v roku 1944 a pôsobenie Einsatzkomanda na Ľubovnianskom hrade pripomína Magdaléna Lavrincová v knihe *Smrť dýchala do tváří*.²¹ V prameňoch a použitej literatúre uvádza okrem publikácie *Cesta k mohylám nezarastie* aj archívne materiály a osobné spomienky a možno práve tie sa pričínili o viacero nesprávne publikovaných informácií. Napr. už vyššie zmienený odchod rodiny Zamojských zo Slovenska pred vypuknutím 2. svetovej vojny alebo informácie o umučených alebo aj zaživa do hradnej studne hádzaných väzňoch.

Spolupráci obyvateľov okresu s poľskou kuriérskou službou, ktorej trasy prechádzali aj územím okresu Stará Ľubovňa, sa venuje Eduard Laincz v článkoch *Poľská kuriérska služba a ilegálny odboj v okrese Stará Ľubovňa 1939 – 1944*²² a *Pomoc Slovákov poľskej kuriérskej službe cez okres Stará Ľubovňa v rokoch 1939 – 1944*.²³ Obidva články disponujú bohatým odkazovým materiálom nielen na slovenské archívne dokumenty, ale najmä na poľské zdroje. Tému sa v širšom zábere venuje aj Juraj Marušiak,²⁴ pričom región Stará Ľubovňa zmieňuje nielen v súvislosti s kuriérskymi trasami, ale aj pobytom skupiny poľských utečencov v rokoch 1939 – 1940 v Kamienke a Jarabine.

13 ŠTEFANAČ, Peter. *Malý Lipník*. Bratislava : Lorca, 2007, s. 80-90.

14 ROTH, Peter. *Hniezdne*. Hniezdne : Obecný úrad, 2007, s. 84-90.

15 NEMERGUT, Ján (ed.). *Plaveč : publikácia vydaná pri príležitosti 740. výročia od prvej písomnej zmienky o obci : 1269 – 2009*. Plaveč : Obec Plaveč, 2009, s. 60-64.

16 CHALUPECKÝ, Ivan (ed.). *Nová Ľubovňa*. Nová Ľubovňa : Obecný úrad, 2007, s. 50-54.

17 RADIČ, Anton. *Kremná : (Mníšek n/Popradom – Píthov, Hraničné)*. Kremná : Obecný úrad, 2012, s. 43-56.

18 MOKRIŠ, Andrej. *Ľubotín : včera a dnes*. Ľubotín : Obec Ľubotín, 2013, s. 59-65.

19 DEREJANÍK, Mikuláš et al. *Jarabina*. Kežmarok : Vivit, 2007, s. 41-44.

20 *Ilegalita a povstanie v Starej Ľubovni*. In *Dejiny Slovenského národného povstania : Spomienky a kroniky*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1984, s. 699-701.

21 LAVRINCOVÁ, Magdaléna. *Stáva i pád Ľubovnianskeho hradu*. In *Smrť dýchala do tváří*. Prešov : Vydavateľstvo Alexander Zozulák, 2009, s. 48-50.

22 LAINCZ, Eduard. *Poľská kuriérska služba a ilegálny odboj v okrese Stará Ľubovňa*. In *Spomienky na slovensko-poľské chodníčky*. Stará Ľubovňa : Mestský úrad [2013].

23 LAINCZ, Eduard. *Pomoc Slovákov poľskej kuriérskej službe cez okres Stará Ľubovňa v rokoch 1939 – 1944*. In *Vojenská história : časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo*, 2014, roč. 18, č. 2, s. 46-61.

24 MARUŠIAK, Juraj. *Poľská kuriérska služba a Slovensko v rokoch 1939 – 1945*. In *Historický časopis*, 1996, roč. 44, č. 4, s. 632-648.

Na sklonku roka 2017 vyšla publikácia Pavla Mišenka,²⁵ ktorá predstavuje súbor článkov publikovaných v Ľubovnianskych novinách. Autor tu prezentuje množstvo zaujímavých archívnych materiálov najmä z 1. polovice 20. storočia, teda aj z obdobia rokov 1939 – 1945 a ktoré by mohli byť inšpiráciou k ďalšiemu vedeckému výskumu.

Ďalšie dokumenty, ktoré si spomenieme, už nie sú primárne zamerané na región Stará Ľubovňa, ale v kontexte nájdeme niektoré užitočné a zaujímavé odkazy na udalosti a lokality v regióne.

Situácii v slovensko-poľskom pohraničí pred vojnou a aj po nej sa venuje zborník *Nepokojná hranica*,²⁶ prinášajúci príspevky trinástich autorov a v niektorých z nich sa spomínajú aj obce na území súčasného okresu Stará Ľubovňa. Problematike sa vo viacerých prácach venuje najmä Milica Majeriková. Za všetky si spomenieme *Vojnu o Spiš*,²⁷ zaoberajúcu sa medzivojnovým obdobím a miestom Spiša v poľskej politike a *Poľský záujem o Slovensko od Mníchova po vypuknutie druhej svetovej vojny*²⁸ o úprave slovensko-poľských hraníc (aj v okrese Stará Ľubovňa) v roku 1938. Osudom Slovákov v slovensko-poľskom pohraničí od roku 1918 až do začiatku 50. rokov 20. storočia sa venuje Matej Andráš.²⁹ Vjačeslav Antonovič Kvitinskij, bývalý veliteľ Osobitnej partizánskej brigády Gottwald, zrekonštruoval bojovú cestu svojej jednotky aj na území okresu Stará Ľubovňa.³⁰

Veľmi stručné zmienky o regióne nájdeme v článkoch venujúcich sa začiatku 2. svetovej vojny od Pavla Mičianika³¹ a Igora Baku.³²

V septembri 1944 na vrchu Marmon na východ od Starej Ľubovne spadlo sovietske lietadlo. Udalosť spomínajú okrem regionálnych autorov aj Marcel Maniak³³ a Ján Tomčík.³⁴ V poslednom období sa okolnosťami okolo pádu lietadla aj ďalšími osudmi posádky intenzívne zaoberá Adrián Drobňák z Ľubovnianskeho múzea.³⁵

Keď sa na jeseň 1944 priblížil front k slovenským hraniciam, nemecké obyvateľstvo začalo pociťovať nepokoj a bola nariadená najprv čiastočná a neskôr aj úplná evakuácia, čo mnohí obyvatelia nemeckej národnosti niesli ťažko a dokonca ju aj odmietali.

25 MIŠENKO, Pavol. *Objavené v Ľubovnianskom archíve*. Stará Ľubovňa : Ľubovnianska mediálna spoločnosť, 2017, 244 s.

26 MAJERIKOVÁ, Milica (ed.). *Nepokojná hranica*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2010, 256 s.

27 MAJERIKOVÁ, Milica. *Vojna o Spiš : Spiš v politike Poľska v medzivojnovom období v kontexte česko-slovensko-poľských vzťahov*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2007, 144 s.

28 MAJERIKOVÁ, Milica. Poľský záujem o Slovensko od Mníchova po vypuknutie druhej svetovej vojny. In *Historické rozhľady*, III/2006, s. 169-183.

29 ANDRÁŠ, Matej. *Severné hranice Slovenska*. Bratislava : Kubko Goral, 2009, 137 s.

30 Kvitinskij, Vjačeslav Antonovič. *Partizánske Tatry*. Bratislava : Pravda, 1989, 198 s.

31 MIČIANIK, Pavel. Slovenská armáda v ťažení proti Poľsku. In *Acta historica Neosoliensia*. Tomus 7. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2004, s. 113-124.

32 BAKA, Igor. Slovensko vo vojne proti Poľsku. In *Vojenská história*, 2005, roč. 9, č. 3, s. 26-46.

33 MANIAK, Marcel. Ďalšie zostrely a havárie. In BURSA, Stanislav – MANIAK, Marcel. *Nedoleteli*. Kežmarok : Jadro, 2014, s. 113-116.

34 TOMČÍK, Ján. Havárie „furmanov“ počas SNP. In *Letectví a kosmonautika*, 1984, roč. 60, č. 24, s. 921-923.

35 Viď s. v tomto zborníku

Osudom nemeckej menšiny žijúcej na Slovensku a na Spiši sa v literatúre vychádzajúcej pred rokom 1989 nevenovala takmer žiadna pozornosť. V novšej literatúre sa so zmienkou o osude Nemcov žijúcich v okrese Stará Ľubovňa počas evakuácie v rokoch 1944 – 1945 stretávame napr. u Michala Schvarca³⁶ a Soňa Gabzdilová³⁷ zas upriamuje svoju pozornosť na tragické osudy tej istej skupiny obyvateľstva po návrate do domovov do leta 1945, pričom ich osudy konkrétne v regióne Stará Ľubovňa zmieňuje, podobne ako Schvarc, len v kontexte.

Život etnických Nemcov, obyvateľov obce Chmeľnica, v 20. storočí mapuje Marta Krafcíková³⁸ v autentickom rozprávaní „o minulosti pre súčasnosť.“ Zameriava sa najmä na zachytenie spomienok obyvateľov, ktorí na vlastnej koži zažili neľahké obdobie – vysídľovanie a odsun Karpatských Nemcov.

V Chmeľnici sa odohráva príbeh jednej z mála beletristických kníh z nášho regiónu. S témou príspevku síce *Mamele*³⁹ súvisí len okrajovo, napriek tomu je vhodné ju spomenúť, pretože je založená na skutočných okolnostiach, a tak podáva svedectvo o medziľudských vzťahoch v obci v dvadsiatych rokoch 20. storočia a predznamenáva tragédiu Židov počas 2. svetovej vojny. Dojímavý príbeh Evy Raubner a jej syna Johana sa v knihe končí odchodom Johana z obce (niekedy okolo roku 1923), ale zaujímavé sú ďalšie osudy jej protagonistov. Matka (Eva Vogelfang) bola údajne medzi prvými, ktoré odviekli do transportov. Johana (Jána Kohola) ukrývala počas holokaustu v Prešove rodina Ondreja Maradíka, ktorej bolo udelené vyznamenanie Spravodliví medzi národmi.

Medzi Slováckmi v zoznamoch pamätníka Jad Vašem sú od roku 1998 zapísaní aj traja občania Starej Ľubovne. Mária Lampartová, Ján Lampart a Salomea Zvolinská,⁴⁰ ktorí zachránili Dávida Trauriga s manželkou Serenou a jeho brata Jozefa.

Protižidovské nálady sa v spoločnosti šírili aj po roku 1945 a hoci v Československu nedochádzalo priamo k pogromom ako v susedných krajinách, návrat Židov z koncentračných táborov alebo z emigrácie a priorityne ich majetkové nároky boli zdrojom väčšiny antisemitských vystúpení na Slovensku. Jana Šišjaková a Michal Šmigel⁴¹ uvádzajú v Starej Ľubovni incident z januára 1946 i šírenie vymyslenej správy zo začiatku roka 1948 o údajnom uspávaní zamestnankýň židovskými zamestnávateľmi a následnom odoberaní väčšieho množstva krvi. Osudy židovského obyvateľstva v susedných krajinách ilustruje aj citácia z hlásenia ONV Starej Ľubovni o nelegálnych prechodoch obyvateľov Poľska, najmä Židov, v

36 SCHVARC, Michal. Evakuácia nemeckého obyvateľstva z územia Slovenskej republiky v rokoch 1944 – 1945. In *Historický zborník*, 2005, roč. 15, č. 1, s. 76-93.

37 GABZDILOVÁ, Soňa. Situácia nemeckej menšiny na Slovensku pri návrate z evakuácie na jar a v lete 1945. In *Historický časopis*, 2001, roč. 49, č. 3, s. 453-476.

38 KRAFČIKOVÁ, Marta. *Utekali, aby zostali : rozprávanie o minulosti pre súčasnosť*. [Kežmarok] : Miroslav Števík – Scepium, 2014, s. 77-129.

39 HRONCOVÁ-FAKLOVÁ, Daniela. *Mamele*. Liptovský Mikuláš : Tranoscius, 2010, 135 s.

40 *Encyklopédia Spravodlivých medzi národmi : záchrancovia Židov počas holokaustu na Slovensku. I., A-L*. Bratislava : Slovenské národné múzeum – Múzeum židovskej kultúry, 2017, s. 193-194.

41 ŠIŠJAKOVÁ, Jana – ŠMIGEL, Michal. Protižidovské prejavy na východnom Slovensku v prvých povojnových rokoch (1945 – 1947). In *Annales historici Presovienses*, 2008, roč. 8, č. 1, s. 197-217.

štúdiu K problematike utečeneckých vlín na Slovensku v rokoch 1944 – 1946⁴² „... zadržaní sa späť do Poľska nechceli vrátiť za žiadnych okolností, že radšej podstúpia smrť tuná...“

Prei množstvo utečencov, ktorí pred postupujúcim frontom začali prúdiť cez Slovensko z Poľska a Ukrajiny, muselo MNO 2. augusta 1944 zriadiť pravdepodobne veľkú záchytnú stanicu⁴³ a ⁴⁴ („o sile 3 dôstojníkov a 120 mužov) a zhromažďovaciu stanicu v Orlove-Plavči.

V prvých rokoch po skončení druhej svetovej vojny sa na severovýchode Slovenska odohralo niekoľko epizód spojených so stretmi s oddielmi Ukrajinskej povstaleckej armády, ktoré na územie Slovenska prenikali najmä z Poľska, buď len na dočasnom ústupe pred poľskými ozbrojenými zložkami, alebo pri pokusoch prejsť územím Československa do americkej okupačnej zóny. Za najpozoruhodnejší vydavateľský počin s touto tematikou pred rokom 1989 možno považovať Banderovcov Bohuša Chňoupeka,⁴⁵ ktorý ako novinár pôsobil v Prešove, veľmi dobre poznal východné Slovensko. Keďže nejde o odbornú publikáciu, ale „len“ o literatúru faktu, neuvádza tu údaje o prameňoch a je ťažké overiť si ním uvádzané fakty, napriek tomu minimálne z popisu (s. 364- 371) udalosti z 21. júna 1947, keď skupina vedená „Brodyčom“ zajala medzi Hniezdnym a Litmanovou troch príslušníkov finančnej stráže Ľudovíta Halkoviča, Ondrejčáka a Pavlíka predpokladáme, že pracoval s archívnymi materiálmi. Dôkazom môže byť odkaz v príspevku Michala Šmigela⁴⁶ na dokumenty z archívu MV ČR *Vyšetrovanie banderovcov – záverečná správa a Ozbrojená skupina UPA v obci Vyšné Ružbachy*, z ktorých vyplýva hodnovernosť Chňoupekoveho opisu. Navyše Chňoupek i Šmigel zhodne uvádzajú, že sám Brodyč vydal príkaz na uškrtenie dvoch príslušníkov finančnej stráže. Naproti tomu sám Brodyč, ako sa uvádza v knihe *Ve znamení trojzubce*,⁴⁷ vraj vo svojej výpovedi tvrdil, že nariadil odovzdanie dvoch financov Bezpečnostnej polícii banderovskej sotne a v noci mu oznámili, že financi boli zastrelení.

Knihu *Ve znamení trojzubce* Františka Kauckého a Ladislava Vandúrka tvoria najmä beletrizované reportáže o boji proti ukrajinským nacionalistom a ich domácim sympatizantom. Pre nás je zaujímavý opis zásahu proti skupine banderovcov, ktorá na začiatku roka 1950 prekročila hranice pri Mníšku nad Popradom a snažila sa cez slovenské územie prejsť na Západ. Vďaka spolupráci slovenských a poľských bezpečnostných síl bola skupina, ktorá sa prepravovala linkovým autobusom, zadržaná pred obcou Ružbachy. V roku 1971 ale vychádza kniha spomienok poľského dôstojníka „superglinu“ *Stanisława Walacha Akcie proti banditom*⁴⁸ (v origináli *Był w Polsce czas...*), podľa ktorej v „ružbašskom“ prípa-

42 ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter. K problematike utečeneckých vlín na Slovensku v rokoch 1944 – 1946. In *Acta historica neosoliensia*, 2006, roč. 9, č. 1, s. 175-184.

43 ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter. K problematike tzv. ukrajinských utečencov na Slovensku. In *Acta historica neosoliensia*, 2003, roč. 6, č. 1, s. 115-124.

44 ŠMIGEL, Michal – MIČKO, Peter. Organizačná štruktúra príchodu a odchodu ukrajinských utečencov na Slovensko na konci druhej svetovej vojny. In *Acta historica neosoliensia*, 2004, roč. 7, č. 1, s. 133-139.

45 CHŇOUPEK, Bohuš. *Banderovci*. Bratislava : Smena, 1989, 565 s.

46 ŠMIGEL, Michal. Prechody oddielov Ukrajinskej povstaleckej armády územím Slovenska na Západ v roku 1947. In *Historický zborník*, 2008, roč. 19, č. 12, s. 51-71.

47 KAUCKÝ, František – VANDŮREK, Ladislav. *Ve znamení trojzubce*. Praha : Naše vojsko, 1965, 165 s.

48 WALACH, Stanisław. *Akcie proti banditom*. Bratislava : Pravda, 1971, 294 s.

de nešlo o ukrajinských nacionalistov, ale o členov poľskej antikomunistickej organizácie Poľská podzemná armáda nezávislosti, na čele ktorej stál Stanislaw Pióro s krycím menom Emir. Podľa Walacha sa spoločná akcia poľských a československých bezpečnostných zložiek skončila 14. augusta 1949 likvidáciou trinásťčlennej skupiny pri Ružbachoch, pričom medzi tromi mŕtvymi bol aj Stanislaw Pióro „Emir“, ktorý sa zastrelil sám. Adolf Ceur „Lew“ a Stanislav Pióro „Emir“ boli pochovaní v neoznačenom hrobe neďaleko obce Forbasy a v roku 1997 boli ich telesné pozostatky prenesené na cintorín v Nawojovej. Žofii Dubjelovej, ktorá sa o ich hrob niekoľko desaťročí starala, v roku 2013 Instytut pamięci narodowej udelil cenu „Świadek historii“. Hrob tretieho člena skupiny Michala Cabaka „Kuny“ sa dodnes nepodarilo nájsť.

Pomerne kurióznou, skoro ezoterickou témou spojenou so Slovenským národným povstaním je pokus o lokalizáciu tzv. mesačnej jaskyne. Zmienka o nej sa po prvýkrát objavila v americkom mesačníku News v roku 1965 zverejnením denníkov doktora Antonína Horáka. Napriek päťdesiatročnému horúčkovitému hľadaniu jaskyne sa ju dodnes nájsť nepodarilo. Z množstva článkov a kníh si spomeňme len tú najnovšiu, v ktorej autori zosummarizovali doterajšie pátranie nielen po jaskyni, ale aj po doktorovi Horákovi.⁴⁹

Ako sme v úvode spomenuli, historický výskum ešte zďaleka nepovedal posledné slovo a už dnes môžeme povedať, že množstvo „bielych miest“ na mape regionálnych dejín určite zaplní napríklad aj pripravovaná monografia Starej Ľubovne. Pre úplnosť je dôležité povedať, že množstvo materiálov (aj z regiónu Stará Ľubovňa) o druhej svetovej vojne vychádza len v elektronickej podobe. Spomedzi týchto aktivít je užitočné spomenúť najmä činnosť Klubu vojenskej histórie Beskydy a ich projekt Regionálne dejiny (www.regionalnedejiny.sk), kde nájdeme aj články z regiónu Stará Ľubovňa.

// Resumé

Príspevok v stručnosti mapuje odbornú i krásnu literatúru o regióne Stará Ľubovňa s tematikou obdobia druhej svetovej vojny a poukazuje na relatívny nedostatok diel s regionálnou tematikou v obidvoch literárnych žánroch. Upozorňuje na dielo regionálneho historika Michala Murcka, ktoré sa ako jediné komplexne (aj keď v stručnosti) zaoberá politickou, spoločenskou i hospodárskou situáciou v regióne pred, počas i tesne po druhej svetovej vojne. Z literatúry, ktorá sa primárne venuje regiónu Stará Ľubovňa, uvádza prácu Eduarda Laincza o poľskej kuriérskej službe a aj práce iných autorov, ktoré región spomínajú len v kontexte. Vojnové epizódy z miestnych dejín v rôznom rozsahu reflektuje väčšina monografií obcí okresu Stará Ľubovňa. Okrem toho v príspevku nájdeme odkazy na dokumenty venujúce sa formovaniu slovensko-poľskej hranice, prechodu slovenských a nemeckých jednotiek cez okres v roku 1939, situácii židovskej, rusínskej i nemeckej menšiny počas i tesne po druhej svetovej vojne, utečeneckým vlnám smerujúcim z Poľska a Ukrajiny cez okres Stará Ľubovňa pred postupujúcim frontom i prienikom členov Ukrajinskej povstaleckej armády na územie okresu.

This article shortly describes professional and fine literature about the region of Stará Ľubovňa with the topic of World War II and shows a relative need for the masterpieces with

49 JESENSKÝ, Miloš et al. Príbeh mesačnej jaskyne. In *Najväčšie záhady a mystériá Slovenska*. Bratislava : Ikar – Príroda, 2017, s. 268-275.

the regional topic in both literature genres. It draws the attention to the work of regional historian Michal Murcko that complexly (although in short) deals as the only one with the political, social and economic situation in the region before, during and shortly after World War II. It sources the literature primarily dealing with the region of Stará Ľubovňa, presenting the work of Eduard Laincz about Polish courier service and the work of other authors mentioning the region in its context only. The war episodes of local history in various extent are reflected by the most of monographs of the villages in Stará Ľubovňa County. In addition, we can find the references to documents dealing with the formation of Slovak-Polish border, transition of Slovak and German troops through the county in 1939, the situation of Jewish, Ruthenian and German minority during and shortly after World War II, refugee waves coming from Poland and Ukraine through Stará Ľubovňa County escaping the front and members of Ukrainian rebellion army entering the territory of county.